

УДК 373.2.316

Куш Т. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірант

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ: ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЯНУША КОРЧАКА

У статті проаналізовано основні інститути соціалізації дітей раннього віку, описано процес соціальної адаптації малюків, висвітлено педагогічні погляди Януша Корчака на соціальну адаптацію та актуалізовано їх відповідно до викликів сучасного суспільства.

Ключові слова: соціальна адаптація, ранній вік, інститут соціалізації, особистісне зростання, синдром дефіциту уваги, гіперактивність, соціальна депривація.

В статье проанализированы основные институты социализации детей раннего возраста, описан процесс социальной адаптации малышей, отражены педагогические взгляды Януша Корчака на социальную адаптацию и актуализированы в соответствии с запросами современного общества.

Ключевые слова: социальная адаптация, ранний возраст, социализирующий институт, личностный рост, синдром дефицита внимания, гиперактивность, социальная депривация.

In the article the main institutions of the children in the early childhood socialization have been analyzed. The process of social adaptation of infants has been described. The pedagogical outlooks of Yanush Korchak on the social adaptation have been cleared up and refreshed according to the challenges of the modern world.

Key words: social adaptation, early childhood, socializing institute, personality growth, syndrome of deficit attention, hyperactivity, social deprivation.

Актуальність. Особливої актуальності проблема соціальної адаптації дитини набула в умовах глобалізації та інформатизації суспільства, коли поряд з еволюційними процесами з'явилась проблема ціннісних орієнтирів. Реалії сучасності ставлять перед нинішніми дітьми та їх батьками нові й складні вимоги щодо соціалізації нового покоління. Соціальна адаптація, як частина процесу соціалізації, є складним процесом пристосування маленької особистості до нових, ще зовсім не знайомих їй умов навколишньої дійсності. Дослідження періоду соціальної адаптації у ранньому віці є дуже важливим адже дає можливість здійснити перевірку соціально-психологічної підготовки дитини до подальшого її становлення і розвитку у світі, що постійно змінюється. Отже, **Актуальність** даної статті зумовлена необхідністю пошуку нової методики соціальної адаптації дітей раннього віку в сучасному інформаційному суспільстві.

Проблема соціальної адаптації широко і багатогранно представлена у дослідженнях багатьох учених, зокрема: Г.Балла, Б.Вульфова, Д.Кона, М.Лещенко, А.Мудрик, В.Мушинського, О.Чоботко та ін.

Дослідженню особливостей періоду раннього віку дітей у педагогічній науці приділено значну увагу науковців, серед яких праці: Аксаріної Н., Бачинського П., Беленької Г., Бретт Д., Гордона Д., Гураш Л., Гурковської Г., Денисюк Д., Доман Г., Козлова С., Лісіної М., Лупан С., Павлова Л., Пентлі Е., Спока Б., Томас Е., Шафер Е., Щелованова М. та ін.

Метою даної статті є теоретичний аналіз поглядів Януша Корчака на соціальну адаптацію дитини та їх актуалізація відповідно до вимог сучасного суспільства.

Енциклопедія освіти трактує соціальну адаптацію як процес і результат пристосування людини до умов соціального середовища і водночас часткове пристосування самого середовища до людини з метою гармонійного співіснування (від лат. adaptation – пристосування) [2, С. 836]. Суспільство кінця ХХ – початку ХХІ століття прийнято вважати інформаційним. Поява нових інформаційних технологій, зумовила

перерозподіл педагогічних акцентів у вихованні. Технологізація сучасного побуту все більше витісняє один з найважливіших засобів виховання – безпосереднє спілкування батьків з дітьми. Таке нерівноцінне заміщення у ранньому віці може бути особливо шкідливим, адже успішність адаптації маленької особистості, у першу чергу, залежить від активної позиції дорослих.

Ранній вік характеризується наявністю криз у особистісному зростанні дитини, що спричиняється виникненням суперечностей між прагненнями і можливостями немовляти. Дитина є уже достатньо дорослою для того, щоб вирізняти себе з-поміж інших. Вона починає активно апробовувати різноманітні соціальні ролі, що формує уміння та навички, необхідні для самостійного життя. Основною базою запуску цього механізму є здобуття інформації та активна участь у ньому дорослих.

Чільне місце у контексті даної проблеми посідають наукові погляди видатного польського педагога, дитячого лікаря, письменника, гуманіста Януша Корчака. Ним було розроблено педагогічну концепцію, основу на гуманізмі, любові та повазі до дітей. Практичний досвід він здобув, будучи директором двох виховних закладів для дітей-сиріт у Варшаві – «Будинку сиріт» (1911) та «Нашому домі» (1919) [3]. У своїй книзі про виховання «Як любити дітей» Корчак висвітлює основоположні принципи формування, розвитку та становлення гармонійної особистості на дидактичних засадах. Розглядаючи кожну дитину не просто як об'єкт педагогічного впливу, а як окремих унікальний світ з безліччю потенційних можливостей, Корчак підкреслював, що не потрібно формувати з дітей одноманітні елементи суспільства, як і заохочувати анархічні прояви егоїзму. Необхідно створити такі умови для сприйняття цілісної реальності, коли кожна особистість пов'язана з іншими. Мова йде про розвиток вродженого людського потенціалу, котрий діти проявляють з раннього дитинства. Таким є гармонізований процес соціальної адаптації, коли дитині не заважають вчитися, взаємодіяти, помилятися, виправляти помилки, встановлювати контакти, просто любити, одночасно надаючи необхідну інформацію для успішного особистісного зростання.

Проблему соціальної адаптації дітей у ранньому дитинстві частково поглиблюють психофізіологічні особливості цього віку. Фізіологічно у цей період, що охоплює віковий проміжок від 1-го до 3-х років, відбувається блокування активності правої півкулі мозку. Активність правої півкулі притаманна усім людям від народження, вона орієнтована на сприйняття багатовимірного простору, формування у свідомості людини єдиної, цілісної картини світу. Однак, починаючи з раннього дитинства, її активність блокується усім виховним процесом, оскільки характер впливу на дітей їхньої правої півкулі не сприймається дорослими людьми з активною лівою півкулею [4, С. 8]. З психологічної точки зору, кардинальні перетворення відбуваються у вищій нервовій системі та поведінці. Дитина проявляє упертість, негативізм, протест, знецінення дорослих, що є прямим свідченням її бажання самостійно апробовувати свої можливості у життєвому просторі. До всього ж, у сучасному глобалізованому світі, де постійно відбувається прискорення життя, малюки часто мають ознаки імпульсивності та гіперактивності.

У педагогічно не озброєних батьків така поведінка іноді викликає підозру в порушенні психофізіологічного розвитку. Починається посилене виховання та пошук педагогічних пробілів. Часто у таких випадках дітям встановлюються медичні діагнози, і що страшніше – починається лікування психотропними препаратами. Сьогодні, широковживаною є практика лікування у дітей так званих СДУ (синдром дефіциту уваги) та СДУГ (синдром дефіциту уваги з гіперактивністю). Причини такої поведінки сучасні дослідники часто пов'язують з високим рівнем інформатизації суспільства та, як наслідок, перенасиченням нефільтрованою інформацією чутливий дитячий мозок [1, С. 20]. Однак, часто такі синдроми проявляються через банальне бажання дитини бути почутою у своєму незреалізованому світі, відчувати батьківську любов, викликати повагу.

Януш Корчак також описує такий випадок у наступному епізоді: «Я знаю одного хлопчика, у нього був хворий брат. Дивовижна була хвороба. Навіть батькам здавалось, що він просто неслухняний, невихований, свавільний. Ходив, їв, спав, як усі, тільки ні

хвилинки не міг всидіти на місці і все брав, хватав, псував. Якщо він чогось хотів, а йому це не дозволяли, він падав на підлогу, колотив по ній ногами, плювався, кусався і кричав так голосно, що раз навіть поліцейський прийшов: думав, що хлопчика б'ють, а над дітьми знущатися забороняється. Тільки тоді батьки викликали лікарів» [3, С. 211]. Корчак наголошує на психологічному аспекті проблеми – батьків часто сердить те, що дитина посягає на їх спокій, налаштовує проти себе, руйнує звички, віднімає час і думки. Дитина сигналізує про брак уваги, коли провокує смуту, адже це помітно і довше залишається у пам'яті. Наші дослідження свідчать, що сучасні батьки досить часто витрачають вільний час не на спілкування з дітьми, а на відпочинок. Альтернативою дитячій самотності стали інформаційні технології та носії інформації, що поступово перебирають на себе виховні функції. Шукаючи щось, що допоможе знайти себе – діти заглиблюються у віртуальний світ «живих екранів».

Однак, ні один винахід технічного прогресу не може замінити дитині батьків. Необхідність батьківської любові та уваги у процесі соціальної адаптації яскраво ілюструє явище «соціальної депривації» (нестача соціальної, емоційної, сенсорної стимуляції розвитку дитини). Воно детермінується як наслідок впливу соціальної ізоляції на розвиток свідомості дитини. Прикладом такого впливу є характеристика дітей, які виховувались у суспільних закладах опіки. На відміну від дітей, які зростають у сім'ї, діти-сироти характеризуються порушенням фізичного та психічного розвитку, здібностей, відставанням у навчанні, некоммунікбельністю, низьким інтелектом, агресивністю, апатією, дивною поведінкою в цілому. Вихованці дитячих закладів страждають від браку персоніфікованих, спрямованих на розвиток їх індивідуального життя контактів. Обійми, пригортання, можливість торкатися до тіла дорослого, спілкування виявляються такими ж важливими, як повітря та їжа [5, С. 144].

Основним інститутом соціалізації у період раннього віку є сім'я. Нажаль, шалений ритм сучасного життя часто не залишає достатньо часу дорослим на спілкування з дітьми. Більшу ж частину часу малюку необхідно проводити з матір'ю – вона відіграє основоположну роль у процесі його соціальної адаптації. Мати має вищу владу, може дозволити або заборонити, вона вирішує чим зайнятися і куди піти, формує уявлення про добре і погане. Мама завжди поруч вдома, спостерігає за іграми на дитячому майданчику, приймає участь у розв'язанні непорозумінь з однолітками, а також відслідковує поведінку малюка за словами вихователів дитячого садка. Від мами нічого не можна приховати, тому авторитет матері у період раннього віку незаперечним.

Ось, як описує роль матері у дитячому світі Януш Корчак: «Мама знає більше, тому що вона постійно знаходиться з дитиною, не бажаючи перевантажувати батька, має право не все йому розповідати. Батько після роботи повинен відпочити, весело поспілкуватися і єдине – часто єдине – тепло свого життя – дитину – обійняти. Мама не скаже, їй незручно, якщо вона змушена буде звернутися до батька, щоб він навіть не палкою, а чоловічим розумом допоміг – прирадив...» [3, С. 298].

Гендерну проблематику у процесі соціалізації дітей раннього віку чітко можна простежити у відносинах «син – мама». «Я сама» часто говорять хлопчики, намагаючись наслідувати матері. Вони наполегливо фарбують губи біля дзеркала і беруться за віник на кухні. Пізніше, коли малюк зміцніє, тато почне проводити більше спільного часу з сином – поведе його на футбольний стадіон, дозволить сісти за кермо в авто – він стане авторитетним прикладом для наслідування.

Наявність у сім'ї дідуся та бабусі значно розширює соціалізуюче середовище дитини. Корчак підкреслює їх позитивний вплив на соціальну адаптацію дитини: «Якщо в сім'ї є бабуса і дідусь, можливо, це для дитини краще. Якщо мама сьогодні сердита, можливо, бабуса втішить; мама відмовиться, можливо бабуса допоможе. У бабусі більше часу, – отже, вислухає уважніше. Цікаво розповідають старенькі люди. І взагалі як це дивно: бабуса пам'ятає маму маленькою дівчинкою, а тата – молодим хлопцем. А ще раніше бабуса сама була дитиною. Пам'ятає старі часи. Іншими тоді були вулиці,

будинки, інші лампи і годинники, навіть люди були інші. Не було багатьох винаходів і книжок, іграшок, розваг...» [3, С. 212].

В період від одного з половиною до двох років дитина удосконалює свої пізнання і навички, визначає своє місце у середовищі, звикає до самообслуговування. Освоєння мови дозволяє вільно контактувати з навколишніми людьми. Мова починає виконувати комунікативну функцію, що дозволяє маляті виражати свої почуття. У цей період дитина йде на перші усвідомлені контакти з однолітками.

На вулиці, на дитячих майданчиках дитина потрапляє у коло собі подібних, де починається формування перших комунікативних зв'язків. І це є дуже важливо для маленької особистості, адже незабаром їй доведеться ходити у дитячий садок чи школу, де не буде пильного нагляду та допомоги звичних близьких людей. Колектив учить маленьку людину вольовій поведінці, умінню співвідносити свої бажання з бажаннями інших дітей і вимогами дорослих. У дитини формується довільна поведінка і саморегуляція, в рівні розвитку яких полягає успішність майбутнього учня.

Важливими з погляду соціальної адаптації у колективі є спілкування і набуття першого соціального досвіду. Знаходячись між однолітками, дитина вчиться спілкуватися з іншими дітьми, обстоювати свою власну думку і прислухатися до чужої. У неї формується не тільки система уявлень про навколишній світ, але й про самого себе: про свої дійсні здібності і можливості, які можуть оцінити не тільки мама і тато, але і інші люди і, перш за все, однолітки. З цього приводу Януш Корчак пише: «Спостерігаючи за дитиною у колективі, можна дізнатись її справжню ціну, що дитина являє собою, що вона може дати і як це сприймають інші, який рівень самостійності цієї дитини, чи може вона дати відсіч масовому тиску. З дружньої бесіди видно до чого дитина прагне, а спостерігаючи за нею у колективі – на що вона здатна, як відносяться до інших людей та скриті мотиви її поведінки. Якщо ми постійно бачимо дитину тільки саму, ми будемо знати її лише з одного боку» [3, С. 76].

Висновки. Базові напрацювання видатного педагога Януша Корчака в контексті проблеми становлення особистості є актуальними і сьогодні. Він чудово розумів важливість впливу суспільства на формування особистості та обстоював необхідність створення більш досконалих умов для соціалізації та адаптації дитини. Розуміючи необхідність активної пізнавальної позиції у процесі соціальної адаптації, Корчак підкреслював важливість уважного ставлення дорослих до особистості дитини. Для реалізації цілі – становлення дитини, як повноцінної, соціально-активної одиниці він вміло використовував ресурси дитячого колективу.

Однією з найістотніших цінностей педагогічних поглядів Януша Корчака є позиція, сповнена розумінням потреб та внутрішніх переживань кожної дитини, поваги до її особистості, достоїнств та прагнення пізнати світ. Завдяки цьому його напрацювання використовуються як базові у теорії раннього розвитку, а педагогічний досвід є актуальним і сьогодні та творчо використовується у багатьох країнах світу.

Відсутність у теорії педагогіки єдиної універсальної концепції соціальної адаптації особистості потребує подальшого розвитку теоретичних, технологічних та організаційних основ соціально-педагогічної роботи з дітьми раннього віку відповідно до вимог сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. Баркан А. Дети нашего времени / Алла Баркан. – М.: АСТ, Астрель, 2010, 411 с.;
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.;
3. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитании: Пер. с польск. – М.: Полиздат, 1990. – 493 с.;
4. Кудрик Л., Сурмяк Ю. Индиго: Дети Новой Свѣдомости. Посѣбник для вчителѣв, виховникѣв і батьків. – Львів: СПОЛОМ, 2008. – 176 с.;
5. Мушинський В. Психологічні особливості дітей, які виховуються поза сім'єю // Соціальний педагог (Шкільний світ). – К.: Вид. дім «Шкільний світ», 2009. – № 2. – С.33-37.;

6. Чоботько О. Соціалізація особистості дитини, позбавленої батьківського піклування // Актуальні проблеми розвитку економіки, освіти та науки в умовах трансформації суспільства. X науково-практична конференція викладачів, співробітників та студентів. Тези. – Чернігів: ЧДІЕіУ, 2006. – С. 144-145.

УДК:011(477)

Кузьменко Н. М

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, докторант

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В НИЖИНЬСЬКОМУ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано форми і методи організації навчально-виховного процесу у вищій педагогічній школі Ніжина в період її становлення.

Ключові слова: *інститут, навчально-виховний процес, вища школа, організація.*

В статье анализируются формы и методы организации учебно-воспитательного процесса в высшей педагогической школе Нежина в период ее становления.

Ключевые слова: *институт, учебно-воспитательный процесс, высшая школа, организация.*

In the article forms and methods of organization of navchalno-vihovnogo process are analysed at higher pedagogical school of Nizhyn in the period of her becoming.

Key words: *institutes, educational-educator process, higher school, organization.*

Актуальність. Соціально – економічні, політичні та культурні реалії сьогодення українського суспільства, інтеграційні процеси в Європейський освітній простір передбачають реформування системи вищої педагогічної освіти з метою сприяння, підготовці майбутніх фахівців. Сучасні науковці досліджують питання сутності та змісту організації навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи, створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, яка обрала вчительську професію. Різні аспекти цієї проблеми досліджували вітчизняні (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Бондар, Л. Вовк, О. Глузман, С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, М. Лещенко, В. Луговий, В. Майборода, А. Марушкевич, Н. Ничкало, О. Плахотнік, С. Сисоєва, М. Ярмаченко та інші) та зарубіжні вчені (О. Абдулліна, С. Кондратьєва, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, І. Лернер, В. Сластьонін, О. Щербаков та інші).

Становлення національної школи України неможливе без творчої праці вчителя, яка є дійовою та рушійною силою в організації та здійсненні навчально-виховного процесу. В сучасних умовах оновлення системи педагогічної освіти особливого значення набуває проблема теоретико-методологічної підготовки вчителя як складової його загально професійної майстерності. Головне її завдання – здатність педагога забезпечити всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства.

Суттєвий внесок у вивчення проблеми формування особистості вчителя зробили В. Кан-Калік, А. Мудрик, М. Поташнік, В. Сластьонін, І. Чернокозов.

В Україні цій проблемі приділяли увагу В. Андрущенко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Капська, В. Луговий, О. Мороз, Г. Сагач, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Тарасевич, В. Ягупов та інші.

Біля витоків розробки наукових основ підготовки учительських кадрів в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття стояли визначні діячі в галузі освіти і науки: І. Сперанський, М. Каразін, М. Остроградський, М. Костомаров, Д. Багалій, О. Потебня та багато інших.

Розбудова держави, реформування системи освіти та виховання в Україні неможливі без ретельного вивчення історичного досвіду.